

254
SETEMBRE
2021

20 ANYS DESPRÉS DE L'11-S: guerra impossible, pau improbable

Moussa Bourekba (coord.)

Ana Ballesteros, Pol Bargués, Carme Colomina i Eduard Soler i Lecha

Dues dècades després de l'11-S, en un context marcat per la caòtica retirada dels Estats Units de l'Afganistan, convé fer balanç de la «guerra contra el terror» iniciada per George W. Bush el 2001.

La rapidesa de la caiguda del Govern afganès i la tornada al poder dels talibans –després vint anys d'enfrontament amb les tropes estatunidenques i els seus aliats– qüestionen el sentit i pertinència d'aquesta guerra.

En l'àmbit de la lluita antiterrorista, en comptes d'haver eliminat l'amenaça terrorista gihadista, la «guerra contra el terror» ha contribuït a la seva expansió en el món i ha afavorit importants retrocessos en els drets humans i en les llibertats individuals i col·lectives.

Primera, l'Afganistan; després, l'Iraq. Dues dècades més tard dels atacs terroristes de l'11 de setembre (11-S) de 2001, el president dels Estats Units ha pres dues decisions altament simbòliques: d'una banda, la retirada de les tropes de l'Afganistan i, de l'altra, el cessament de les operacions de combat estatunidenques a l'Iraq. Amb aquestes dues decisions, Joe Biden posa fi a l'anomenada «guerra contra el terror», iniciada per George W. Bush; per justificar-les, **va afirmar** que s'han complert els principals objectius d'aquesta guerra: trobar Ossama bin Laden, el cervell de l'11-S, i eliminar l'amenaça terrorista sobre els Estats Units que suposava Al-Qaida a l'Afganistan.

No obstant això, si bé Washington ha donat per **acabada** la seva missió militar a l'Afganistan, la caòtica retirada de les tropes internacionals, la presa del control de Kabul per part dels talibans davant el col·lapse del Govern afganès, i les escenes de desesperació i horror a l'aeroport de la capital amb milers d'afganesos intentant fugir del país imprimeixen en la missió un regust amargant de fracàs. El primer objectiu dels Estats Units es va dur a terme el maig del 2011 amb l'assassinat del màxim dirigent d'Al-Qaida, però podem dir el mateix dels altres objectius de la «guerra contra el terror»? S'ha afeblit el terrorisme transnacional? De què van servir les intervencions internacionals a l'Afganistan i l'Iraq?

Aquesta Nota internacional –que recull en el títol el joc de paraules que Raymond Aron va utilitzar el 1948 per descriure l'inici de la Guerra Freda: «paix impossible, guerre improbable»– intenta respondre les preguntes que acabem de formular. Quan s'analitzen les dues dècades d'intervenció internacional a l'Afganistan després de l'11-S, l'absència d'un vencedor i la persistència d'un perdedor —el poble afganès— dona la sensació que ens trobem davant d'una guerra sense sentit. Lluny d'acabar amb el terrorisme gihadista, aquestes intervencions han contribuït a la seva expansió i consolidació en diversos continents. Com a efecte secundari, a l'Orient Mitjà, al Nord d'Àfrica i a l'Occident, la «guerra contra el terror» ha servit de pretext per reforçar polítiques autoritàries i restringir llibertats fonamentals com ara la llibertat de premsa. Una Administració nord-americana decidida a imposar la democràcia per la força de les armes no va tenir cap inconvenient a fabricar les proves que havien de sustentar aquestes accions. El llegat de Bush també inclou la postveritat.

Si bé Washington ha donat per acabada la seva missió militar a l'Afganistan, la caòtica retirada de les tropes internacionals, la presa del control de Kabul pels talibans davant el col·lapse del Govern afganès, i les escenes de desesperació i horror a l'aeroport de la capital imprimeixen en la missió un regust amargant de fracàs.

Dues dècades a l'Afganistan, per a què?

Ana Ballesteros Peiró, investigadora sènior associada, CIDOB

La situació a l'Afganistan abans de l'11-S es defineix bé amb l'expressió «qui sembla vents, recull tempestats». L'aliança dels nord-americans amb saudites i pakistanesos per frenar l'expansió de la Unió Soviètica va generar canvis contraproductius a la regió. El foment de la **gihad** contra els soviètics va deixar un romanent ideològic que, després de la seva retirada, es va mantenir. Inadvertidament, la intervenció dels anys vuitanta del segle passat va marcar el pas de la Guerra Freda a la «guerra contra el terror».

Amb Osama Bin Laden en territori afganès, l'objectiu era destruir Al-Qaida, fer fora els talibans del poder a Kabul i neutralitzar la capacitat de cometre atemptats als Estats Units i a països aliats des de posicions afganeses. Així mateix, el president George W. Bush va incloure entre els objectius ajudar el poble afganès a desenvolupar-se i formar un Govern inclusiu, en el qual també poguessin participar les dones.

La concatenació d'errors, entre d'altres l'exhibició impúdica de poder militar i l'aliança de govern amb els senyors de la guerra —amb crims de guerra sota la seva responsabilitat—, va perjudicar la missió. Les decisions inicials van enterrar les possibilitats d'arribar a un acord amb els talibans sense humiliacions que generessin futures venjances. L'error de càlcul amb el Pakistan també va impedir l'eficàcia de la intervenció de la **Força Internacional d'Assistència per a la Seguretat** (*International Security Assistance Force*, ISAF.) Si Bush es va proposar perseguir les nacions que proveïen refugi al terrorisme, va triar l'aliat erroni, ja que hi havia tants membres d'**Al-Qaida (fins i tot el mateix Bin Laden)** i talibans al territori pakistanès veí com en terres afganeses.

Tres presidents més tard –i **de l'enviament de 775.000 militars, més de 2.300 soldats morts i a l'entorn de 2,2 bilions de dòlars** gastats–, els Estats Units admetien de manera tàcita, als acords de Doha signats el febrer del 2020, si no la seva derrota, sí l'empat de forces. Les presses per arribar a un acord que accelerés la retirada, fonamentalment per interessos electorals de Donald Trump, van legitimar els talibans i van danyar la posició del Govern afganès.

La secretària de premsa de la Casa Blanca, Jen Psaki, va admetre, el 8 de juliol de 2021, que **no hi hauria un moment de «missió complerta»**, atès que «la guerra no s'havia guanyat militarment». En un discurs diferent al de **Bush** (20.09.2001), el **14 d'abril de**

2021, el president Joe Biden va al·legar que l'única raó per intervenir a l'Afganistan era acabar amb Al-Qaida i amb Bin Laden, com també prevenir futurs atacs terroristes, i tot això s'havia aconseguit. En intervencions posteriors, Biden fins i tot va negar que entre les pretensions estatunidenques hi hagués la construcció d'una «democràcia unificada i centralitzada» i va defugir cap responsabilitat sobre la situació dels drets humans, remarcant que l'ajut econòmic continuaria, però obviant les possibilitats d'una guerra civil.

Sens dubte, el perdedor és el poble afganès, perplexes davant l'avançament dels talibans, la retirada dels aliats i el col·lapse del seu Govern. Molt especialment quant a les dones, en altre temps símbol de l'alliberament de la intervenció internacional.

Afganistan i la fi del lideratge d'Occident

Pol Bargaés, investigador principal, CIDOB

Amb la retirada de les tropes dels Estats Units de l'Afganistan, Joe Biden posa fi a la «**guerra interminable**»,

la més llarga de la història del país, i que ha canviat les intervencions internacionals per sempre. En paraules de Biden, el 31 d'agost del 2021: aquest és el final de «l'era en que els Estats Units utilitzen el seu poder militar per transformar altres països».

Després dels atacs terroristes de l'11-S, els Estats Units i el Regne Unit van envair l'Afganistan per derrotar Al-Qaida i revocar el Govern talibà que li havia donat aixopluc. Els combats van durar tot just dos mesos: els talibans van ser apartats del poder i es va imposar un Govern de transició liderat per Hamid Karzai. El desembre del mateix any, l'ONU va autoritzar la ISAF, una missió en la qual l'OTAN supervisava el procés de democratització i de reconstrucció de les institucions de governança del país, mentre proporcionava seguretat i ajudava a desenvolupar les forces militars i policials afganeses.

Aviat es va veure que es podrien complir ben poques promeses. Al-Qaida es va afeblir ràpidament, però van aparèixer altres xarxes terroristes reforçades. Es va intentar proporcionar seguretat i, amb prou feines, es va aconseguir el control i l'estabilitat a Kabul. Es va apostar per la democratització i la liberalització, però les institucions sempre van ser precàries, ineficients, tacades per la corrupció i el nepotisme. Es va proposar Karzai per liderar la renovació política i, tot i guanyar dues eleccions presidencials (2004 i 2009), va acabar sent un problema. Igual que bona part de les elits polítiques de país, va ser al centre de trames de corrupció, va protagonitzar escàndols electorals, va posar resistència als **acords de Bonn del 2001** per reconstruir l'Estat, i va aparèixer distant per a una població local que sovint el va veure com un titella de les forces occidentals. Tota la legitimitat inicial atorgada a la «guerra contra el terror» es va anar esvainent amb imatges de **soldats esgotats** que havien perdut la fe en la causa que defensaven, o amb les denúncies que arribaven de la presó militar de Guantánamo o de **Bagram**. Hi va haver empresonaments indefinits i sense judici, a més de perpetrar-se nombroses violacions de drets humans, incloent-hi **tortures i desaparicions**.

El 2009, amb la presidència de Barack Obama es va donar un nou impuls a la guerra. Van augmentar les tropes i els combats amb els talibans a regions remotes de l'est i el sud del país. Es va voler, a més, augmentar la participació dels afganesos, enfortir la governança local i ajudar la població a satisfer les necessitats més immediates. El 2011 van començar els acostaments i el diàleg entre els talibans i el Govern de l'Afganistan, sempre acompanyats de la supervisió internacional. En deu anys, es va avançar molt lentament cap a la unitat nacional. La inestabilitat i

el conflicte van continuar, també després de la signatura de la pau entre estatunidencs i talibans el febrer del 2020. Després de l'anunci de retirada de tropes internacionals l'abril del 2021, els talibans van anar guanyant província rere província, davant un exèrcit afganès incapacitat i sense entusiasme per defensar el país. Amb la conquesta de Kabul i de l'aeroport, després de la retirada de les tropes internacionals, els talibans s'han declarat vencedors de la guerra.

El balanç, segons *The Economist*, és de «**derrota aclaparadora**» amb més de **230.000 víctimes** (incloent-hi 3.586 soldats de l'OTAN i 78.314 civils) i un cost de **2,2 bilions de dòlars** per als estatunidencs (Espanya, per exemple, s'ha gastat uns **3.500 milions d'euros**). Per als afganesos «**érem extraterrestres**» va resumir un soldat espanyol en tornar de l'Afganistan. Aïllades en bases militars, amb els seus vehicles blindats i manipulant *gadgets* de *ciència-ficció*, protegides per sorollosos helicòpters i drons al cel, les tropes internacionals sempre han estat estranyes per a la població local. Aquesta distància les

La guerra «impossible de guanyar» ha posat fi a les intervencions internacionals liderades per Occident. Estatunidencs i europeus han perdut la confiança i els recursos per promoure un canvi de règim i instaurar una «democràcia liberal» en un país com l'Afganistan.

va fer incapaces d'incidir decisivament en la transformació política del país.

La guerra «**impossible de guanyar**» ha posat fi a les intervencions internacionals liderades per Occident. Estatunidencs i europeus han perdut la confiança i els recursos per promoure un canvi de règim i instaurar una «democràcia liberal» en un país com l'Afganistan. Una de les lliçons apreses és que la pau no es pot consolidar, ni els països construir-se, només des de l'exterior.

La fi d'una guerra, però no del terror

Moussa Bourekba, investigador, CIDOB

En el seu **històric discurs** davant el Congrés dels Estats Units en resposta a l'11-S, George W. Bush advertia: «Els nord-americans no han d'esperar una batalla, sinó una campanya llarga, diferent de qualsevol altra que hàgim vist.» Dues dècades més tard, el balanç de l'anomenada «guerra contra el terror» confirma tristament la seva intuïció: segons un **estudi** de la Universitat de Brown (EUA), aquesta guerra s'ha cobrat la vida de més de 800.000 persones —incloent-hi 312.000 civils—, ha causat el desplaçament d'uns 21 milions de persones i ha afectat més de 80 països al món. Més enllà de les victòries militars

inicials dels Estats Units i els seus aliats a l'Afganistan i l'Iraq, el panorama global indica que, lluny d'haver estat erradicat, el terrorisme transnacional s'ha consolidat i propagat a desenes de països al món.

Allò que va començar com una confrontació contra Al-Qaida —una organització que llavors representava uns centenars de combatents— es va convertir en una guerra sempiterna contra una xarxa global descentralitzada, difícilment localitzable i en perpètua expansió. Ni la intervenció a l'Afganistan (2001-2021) ni la invasió de l'Iraq (2003-2011) la van fer caure. Els dos països **segueixen sent els més afectats** pel terrorisme al món. A l'Afganistan, on els talibans controlen pràcticament tot el territori, Al-Qaida ha reforçat la seva presència, mentre que l'Estat Islàmic (EI) hi té establerta la seva filial —EI Khorasan— des del 2015. A l'Iraq, l'ocupació nord-americana, esquitxada per diversos escàndols com el de la presó d'**Abu Ghraib**, va ser tràgicament seguida per la proclamació d'un califat entre Síria i l'Iraq (2014-2017); un somni que ni tan sols els líders d'Al-Qaida havien arribat a imaginar.

Dues dècades després de l'11-S, el que Obama va anomenar el càncer gihadista ha fet metàstasi en diversos continents i encara no hi ha signes de remissió. En aquest context, no sorprèn que Joe Biden, a falta de poder erradicar el «terror», es conformi amb posar fi a la «guerra contra el terror».

L'11-S va generar un **consens global** per lluitar contra el terrorisme transnacional. No obstant això, tot i que molts líders gihadistes —com Ossama bin Laden, Abu Bakr al-Baghdadi i Abdelmalek Droukdel— han estat abatuts, els grups que aquests van dirigir segueixen molt actius a la regió. I no solament això, sinó que el gihadisme —com a ideologia politicoreligiosa, projecte transnacional i moviment— va saber aprofitar un context marcat per la desastrosa gestió de les intervencions militars a l'Afganistan i l'Iraq, i per l'aparició de nous focus de conflictes a Líbia (2011), Mali (2012) i el Iemen (2014), per expandir-se des del Sahel fins al sud-est asiàtic, incloent-hi la Banya d'Àfrica i zones septentrionals de Kenya, Moçambic o la República Democràtica del Congo. Com a conseqüència d'això, el nombre de gihadistes al món s'ha **quadruplicat** des dels atacs contra les Torres Bessones.

A més de proliferar i consolidar-se en diversos focus d'instabilitat, els grups gihadistes es van adaptar al context post 11-S: a la darrera dècada, són diversos els que van renunciar a la idea de «gihad global» per dedicar-se a una «gihad local», que consisteix a administrar

i governar territoris segons els preceptes del salafisme gihadista. A l'Afganistan, Líbia, l'Iraq, Mali, Síria, Somàlia i el Iemen, són tan nombroses les experiències protoestamentals de grups gihadistes que sembla haver-se esvaït la voluntat clara i rotunda d'acabar amb el terrorisme gihadista. En comptes d'això, els responsables polítics s'accontenten amb l'objectiu —més realista— de contenir l'expansió d'aquests grups.

Així, dues dècades després de l'11-S, el que Obama va anomenar *el càncer gihadista* ha fet metàstasi en diversos continents i encara no hi ha signes de remissió. En aquest context, no sorprèn que Joe Biden, a falta de poder erradicar el «terror», com així ho va prometre el seu predecessor, es conformi amb posar fi a la «guerra contra el terror», i així passar pàgina de la contesa més llarga de la història dels Estats Units.

Orient Mitjà i nord d'Àfrica: guanyadors i perdedors

Eduard Soler i Lecha, investigador sènior, CIDOB

Els atemptats de l'11-S per part d'Al-Qaida van alterar l'equilibri de forces en dos dels combats que han marcat la configuració de l'ordre regional fins al dia d'avui: la competició entre potències regionals, entre autoritarisme i voluntat de canvi democràtic, i entre els Estats Units i les potències que aspiren a qüestionar-li l'hegemonia global.

En la competició entre potències regionals, l'Aràbia Saudita va sortir malparada. El líder de l'organització, Ossama bin Laden, era un ciutadà saudita, com també ho eren quinze dels dinou terroristes que van perpetrar els atemptats. Als Estats Units es van aixecar veus qüestionant l'aliança amb Riad, i les connexions i els suports dels terroristes a l'Aràbia Saudita van ser objecte d'una **investigació classificada**. La monarquia saudita va intentar marcar distàncies amb Bin Laden, desmentir qualsevol tipus de complicitat i mostrar una imatge més amable del regne, per exemple, promovent la **iniciativa de pau àrab** l'any 2002. No obstant això, el dany reputacional va ser enorme i els seus ecos segueixen ressonant vint anys després.

Allò que per a l'Aràbia Saudita va ser un revés, per al seu principal rival regional, l'Iran, esdevenia una oportunitat. El gihadisme reemplaçava la República Islàmica, encara que fos temporalment, com a principal enemic dels Estats Units a la regió. A més, les dues guerres que els Estats Units estaven a punt de llançar contra els dos veïns de l'Iran —l'Afganistan (2001) i l'Iraq (2003)— desallotjarien del poder als talibans i a Sad-

dam Hussein, amb els quals Teheran tenia mala relació. El desmantellament del sistema baasista va venir acompanyat per una ocupació humiliant, i s'anirien obrint, a més, nous espais d'influència per als iranians i el seu anomenat *eix de la resistència*. L'any 2004, el rei Abdal·là II de Jordània va advertir de l'emergència d'un arc d'influència xiïta que abastava de Beirut al golf Pèrsic i que podia desestabilitzar altres països àrabs. Els termes emprats pel rei jordà exemplifiquen un altre dels efectes secundaris de l'11-S: la normalització de les lectures dels conflictes a l'Orient Mitjà en clau sectarioreligiosa.

L'altre gran combat es produïa dintre dels països de la regió. A Washington alguns polítics i centres de pensament promocionaven les intervencions a l'Afganistan o a l'Iraq tot afirmant –i alguns possiblement ho creien– que hi anaven a promoure la democràcia. No obstant això, l'efecte va ser el contrari. Els règims autoritaris de la regió només havien de qualificar els dissidents com a terroristes per poder emprar mesures excepcionals per neutralitzar-los i comprar el silenci i el suport dels seus socis occidentals. La lluita contra el terrorisme, juntament amb la cooperació en matèria migratòria, han estat els pilars sobre els quals s'ha construït una relació transaccional a expenses de la defensa dels drets humans i les llibertats fonamentals.

Israel, país que s'autodefinix com «l'única democràcia de la regió», també va invocar la narrativa antiterrorista per justificar la construcció del mur de separació i la política d'assassinats selectius, consolidant així la seva expansió territorial i desacreditant l'Autoritat Nacional Palestina i el seu líder, Yasser Arafat, a qui acusaven de còmplice del terrorisme. La causa palestina també es troba en la llarga llista de perdedors de l'11-S.

Finalment, l'11-S va obrir per als Estats Units una llarga fase de desgast, amb intervencions militars costoses. L'antiamericanisme, existent a l'Orient Mitjà i al nord de l'Àfrica abans del 2001, va trobar un bon brou de cultiu. Una part de la població estatunidenca també mostrava signes de cansament i demanava acabar amb unes guerres que difícilment acabaven en victòria. Com a conseqüència, els Estats Units van haver de recular, retirant tropes i relativitzant també les seves «línies vermelles» com es va veure, anys després, a la guerra de Síria. Potències reemergides com Rússia i la Xina van saber llegir l'oportunitat i, en els últims vint anys, s'han ofert com a socis útils tant a aquells estats de la regió que volien resistir millor les pressions nord-americanes com als que volien diversificar els seus suports internacionals.

En guerra contra la premsa

Carme Colomina, investigadora principal, CIDOB

L'11-S va convertir el terror en un espectacle i un esdeveniment mediàtic global. La televisió va retransmetre en directe els atacs al cor financer dels Estats Units i, d'aquella vulnerabilitat, va néixer una onada de patriotisme que ho va cobrir tot. Els mitjans de comunicació es van veure arrossegats cap a una pèrdua rotunda de la distància necessària per a un relat objectiu. Va ser la «mort de la desafecció», tal com ho va teoritzar **Brian McNair**. Unes setmanes més tard, el Congrés dels Estats Units va aprovar la *USA Patriot Act* que, a més d'establir un sistema de vigilància generalitzada, imposava també un estat d'excepció en la persecució de tot allò que pogués ser considerat «antipatriòtic». No només augmentava, així, el risc d'autocensura, sinó que es restringia també l'accés del periodista a informació crítica i se'n vulnerava el dret a protegir les seves fonts.

Amb el parany semàntic de la «guerra contra el terror» com a legitimació del que havia de venir, el deure patri-

La llibertat de premsa era una amenaça; la veritat factual, també. Una Administració decidida a imposar la democràcia per la força de les armes no va tenir cap inconvenient a fabricar les proves que havien de sustentar aquestes accions. I bona part dels mitjans dominants als Estats Units van comprar el discurs.

òtic implícit que s'esperava de la premsa es va imposar en la cobertura bèl·lica. L'Afganistan concentrava tots els elements que reforçaven els estereotips occidentals. La guerra espectacle, assajada en la primera contesa iraquiana del 1991, entrava en una nova dimensió. Un document intern de la CNN, amb instruccions precises per als seus corresponents i presentadors, especificava que, atesa l'enormitat del nombre de pèrdues de vides innocents als Estats Units, havien de ser molt curosos de no centrar-se excessivament en les baixes i les penalitats que es produïrien a l'Afganistan, ja que seria una part inevitable de la guerra. El 13 de novembre de 2001, el mateix dia de la retirada talibana de Kabul per l'entrada de les tropes de l'Aliança del Nord, un míssil nord-americà destruïa l'oficina de la cadena àrab Al-Jazeera a la capital afganesa.

La llibertat de premsa era una amenaça; la veritat factual, també. Una Administració decidida a imposar la democràcia per la força de les armes no va tenir cap inconvenient a fabricar les proves que havien de sustentar aquestes accions. I bona part dels mitjans dominants als Estats Units van comprar el discurs del

secretari d'Estat Colin Powell, el 5 de febrer de 2003 a les Nacions Unides, denunciant les suposades armes de destrucció massiva en mans de Saddam Hussein. La segona contesa de l'Iraq es convertiria en la més mortífera de la història per als periodistes, i va imposar canvis de gran abast en la cobertura de conflictes. La proliferació dels reporters encastats en l'exèrcit nord-americà suposava una limitació evident en l'accés a fonts alternatives i el risc clar d'una cobertura, com a mínim, acrítica sobre aquells que garantien la seguretat del periodista.

Va ser en un treball d'anàlisi sobre la política comunicativa de l'Administració Bush on el periodista Eric Alterman va encunyar l'expressió «**presidència de la postveritat**» per definir un període i un equip que va reescriure les regles del discurs democràtic, des del menyspreu als fets provats i el secretisme oficial –augmentant en un 75% els documents públics classificats. El seu llegat inclou una guerra contra la premsa, que Donald Trump va perfeccionar, va explotar i va portar a una altra dimensió amb l'ajut de les xarxes socials. Quatre campanyes presidencials, vuit eleccions al Congrés i la guerra més llarga de la història dels Estats Units separen aquests dos líders republicans. La transformació política, l'erosió mediàtica, l'explotació de la por i l'alteritat, i el menyspreu a la veritat mostrat pel primer van pavimentar el camí d'aquest últim cap a la Casa Blanca. Trump es compta, de fet, entre els amplificadors de mentides i teories conspiratives de l'11-S, començant per les presumptes celebracions de «milers i milers» de musulmans a New Jersey per la caiguda de les Torres Bessones que el magnat novaiorquès assegurava haver vist. Vint anys després, les mentides i les conspiracions sobre aquells atemptats continuen circulant per Internet i **reportant beneficis** a les grans plataformes digitals.

Encara avui, la resposta de la política occidental a la desinformació comparteix una afinitat preocupant amb la resposta al terrorisme post 11-S: «una tendència reflexiva a veure tant el terrorisme com la desinformació com a fenòmens molestos que s'han de reprimir, més que com a símptomes de malalties sociopolítiques subjacents que cal corregir», segons argumenten **Alexei Abrahams i Gabrielle Lim**, de la Harvard Kennedy School. Un nou *combat* contra altres «actors del mal» que, un cop més, pot acabar danyant irremeiablement la llibertat d'expressió.